

ДИДАКТИЧНА МОДЕЛЬ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО-ТВОРЧИХ УМІНЬ МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ У ПРОЦЕСІ ЇХ ДІАЛОГОВОЇ ЕВРИСТИЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ

У статті розкрито поняття «модель», «модельовання», їх види та зміст, розглянуто дидактичну модель формування професійно-творчих умінь у процесі евристичної діалогової взаємодії. З'ясовано основні етапи оволодіння діалогічними вміннями творчого характеру під час створення студентом освітнього продукту.

Ключові слова: дидактична модель, евристична діалогова взаємодія, професійно-творчі вміння, освітній продукт.

В статье раскрыты понятия «модель», «моделирование», их виды и содержание, рассмотрена дидактическая модель формирования профессионально-творческих умений в процессе эвристического диалогового взаимодействия. Выяснены основные этапы овладения диалогическими умениями творческого характера при создании студентами образовательного продукта.

Ключевые слова: дидактическая модель, эвристическое диалоговое взаимодействие, профессионально-творческие умения, образовательный продукт.

In the article concepts open up «model», «design», their kinds and maintenance, the didactics model of forming of professionally-creative abilities is examined in the process of heuristic dialogue co-operation. The basic stages of capture turn out by dialogic abilities of creative character at creation of educational product.

Key words: didactics model, heuristic dialogue co-operation, professionally-creative abilities, educational product.

Постановка проблеми. Реформування вищої освіти в сучасних умовах зумовлює підвищення вимог до майбутнього викладача, який має бути творчою особистістю із власною професійно визначеною позицією, розвинутими професійно-творчими вміннями, аргументовано обстоювати свою думку. Нині зростає тенденція підвищення якості професійної підготовки студентів у вищих навчальних закладах, що пов'язано з розвитком особистості, здатної вільно знаходити, оцінювати й використовувати свої професійно-творчі вміння у професійній діяльності. Такі уміння неможливо сформувати в умовах панування в традиційній освіті монологічних форм і методів навчання. Це аргументовано підтверджують дослідження відомих психологів і дидактів, які довели, що лише постійна діалогова взаємодія суб'єктів навчання спроможна сформувати необхідну для сучасного

світу професійну компетентність, зокрема, розвинуті професійно-творчі вміння вчителя. Водночас, виявилася суттєва проблема: існуючі дослідження не розкривають системного й доступного педагогіці вищої школи підходу до активного становлення професійних умінь за допомогою діалогової взаємодії в її сучасному трактуванні.

Аналіз актуальних досліджень. Вітчизняні і зарубіжні дослідження з питань діалогу, евристичного діалогу, діалогової взаємодії (Сократ, Платон, Я. Коменський, М. Бахтін, В. Біблер, М. Амосов, Д. Богоявленська, З. Калмикова, Н. Кузьміна, А. Маслоу, А. Матюшкін, І. Надольний, К. Роджерс, А. Спіркін, Е. Фромм, А. Король), творчої активності та творчої діяльності (Ш. Амонашвілі, Ю. Бабанський, Л. Виготський, В. Давидов, В. Кан-Калик, М. Лазарев, І. Лернер, А. Леонтьєв, В. Лозова, А. Лук, М. Нікандров, К. Платонов, М. Поташник, С. Рубінштейн, О. Степанов, В. Сухомлинський, Г. Трощко), присвячені формуванню професійно-творчих умінь особистості (Є. Мілерян, А. Петровський, К. Платонов, М. Станкін, В. Шадріков); особистісно зорієнтованих педагогічних технологій (А. Алексюк, А. Амонашвілі, В. Беспалько, І. Бех, Є. Бондаревська, В. Лозова, О. Пехота, І. Підласий, Є. Полат, І. Прокопенко, В. Сериков, В. Сластьонін); евристичного навчання (В. Андреев, В. Воронін, П. Каптерев, М. Лазарев, А. Хуторської), дозволяють дійти висновків, що оптимальна діалогова взаємодія учасників навчального процесу суттєво підвищує пізнавальну активність і самостійність студентів та учнів, сприяє формуванню необхідних для вчителя професійних здібностей та умінь. Сьогодні можна з упевненістю свідчити про те, що ідеї М. Бахтіна, М. Бубера, В. Біблера та ін. про діалог як цілісну систему відображення й набуття істинних знань не реалізується в сучасній вищій школі, де такий діалог замінюється на простий обмін монологічними думками окремих суб'єктів навчання. Справжня діалогова взаємодія як спосіб формування творчої особистості педагога ще не стала центральною подією освітньої реальності.

Мета статті – представити й обґрунтувати дидактичну модель формування необхідних професійно-творчих умінь педагога в межах евристичної діалогової взаємодії викладача та майбутніх учителів під час освоєння ними гуманітарних дисциплін.

Виклад основного матеріалу. Для того, щоб створити цілісну систему формування професійно-творчих умінь майбутнього вчителя доцільно відобразити її в узагальненому вигляді у формі певної моделі дидактичної діяльності. Модель (з фр. *Modele* – міра, зразок, ета-

лон, стандарт) – уявна або матеріально реалізована система, котра відображає або відтворює об'єкт дослідження (природний чи соціальний) і здатна змінювати його так, що її вивчення дає нову інформацію щодо цього об'єкта [1, с. 516].

К.Є. Морозов моделлю вважає об'єкт будь-якої природи, здатний замішувати досліджуваний об'єкт так, що його вивчення дає нову інформацію про нього. Дослідник називає моделюванням побудову та вивчення моделей з метою отримання нових знань про об'єкт [5, с. 64].

Метод моделювання активно використовується в сучасних педагогічних дослідженнях, про що свідчать праці Л. Байкової, І. Богданової, Н. Булгакової, В. Караківського, В. Краєвського, С. Мартиненко, Н. Кондакова, О. Савченко, С. Сисоєвої, В. Полонського, Л. Хоружої та ін. У проаналізованих наукових джерелах моделювання розглядається як метод опосередкованого теоретичного керування об'єктом. При цьому досліджується не сам об'єкт, а використовується природна або штучна система, що перебуває в певній відповідності до об'єкта, який вивчається. Модель здатна його замінювати на деяких етапах пізнання і давати інформацію про об'єкт, що моделюється [8, с. 261].

В. Краєвський і В. Полонський уважають, що моделювання належить до теоретичних методів, за допомогою яких здійснюється вивчення структури і механізмів процесу навчання і виховання, логічних структур навчального матеріалу. Дослідники акцентують увагу на тому, що модель – це результат абстрактного узагальнення практичного досвіду, а не прямий результат експерименту [2, с. 268]. Існує достатня кількість моделей. З огляду на це форма виразу моделей може бути різною: модельна схема, знакова модель, графічна, образна та ін. [7, с. 84].

Обов'язкова вимога, що висувається до будь-якої моделі, – цілеспрямованість, взаємозв'язок її параметрів з поставленою перед системою метою й очікуваним результатом.

На основі вищезазначених теоретичних положень розроблено дидактичну модель формування професійно-творчих умінь майбутнього вчителя гуманітарних дисциплін у процесі евристичної діалогової взаємодії. Така модель мала стати відправним пунктом, певним стартом формувального експерименту, конкретним прогнозом мети експериментально-дослідної роботи та її основних завдань, етапів особистісно орієнтованої діалогової діяльності суб'єктів навчання.

Запропонована модель як відображення педагогічної системи ґрунтується і на відомих загальнодидактичних принципах (нау-

ковості, проблемності, наочності, самостійності навчання, доступності у поєднанні з достатньо високим рівнем складності тощо), і на принципи гуманістично орієнтованого евристичного навчання (суб'єктності, додатковості, відкритості, креативності, пріоритету самостійної творчої роботи та її важливих продуктів). Якщо конкретизувати мету означеної моделі, то вона являє собою узагальнення системи діяльності, спрямованої на досягнення у процесі евристичної діалогової взаємодії достатнього і високого рівня професійно-творчих умінь майбутнього вчителя.

Ця модель відображає такі сутнісні характеристики евристичного навчання, як надання простору для студента – суб'єкта навчання під час самостійного виявлення проблеми, визначення мети, завдань, засобів пізнавально-творчої діяльності у процесі створення ним освітнього продукту – кінцевої мети навчального процесу. Модель відображає необхідність евристичного діалогу як провідного чинника у формуванні професійно-творчих умінь. Діалогова взаємодія при цьому відображає зв'язок методів викладання та методів учіння в евристичному навчанні.

Дидактична модель побудована згідно з вимогами особистісно орієнтованого навчання [3, с. 203] і складається з таких структурних елементів (послідовних компонентів пізнавально-творчої діяльності): мотиваційно-установчий – мотивація до освоєння загальнотеоретичних основ діалогу і окремих професійно-творчих діалогових умінь; теоретичний – оволодіння теоретичними основами евристичного діалогу; операційний – практичне освоєння загальнодіалогічних та спеціальних професійних умінь – запитальної діяльності, прогнозування, моделювання, конструювання освітніх продуктів, а також умінь діагностичного характеру.

Мотивація до освоєння загальнотеоретичних основ діалогу і окремих професійно-творчих діалогових умінь має забезпечити зацікавленість і увагу студентів до евристики, евристичного діалогу вчителя. Зокрема, проведення евристичних бесід, спонукає їх до активної навчально-пізнавальної діяльності з оволодіння евристичним діалогом. За допомогою діалогової взаємодії, серії запитань майбутній викладач гуманітарних дисциплін оволодіває вмінням конструювати власну мету діяльності (цілепокладання), визначати й уточнювати навчальні завдання, обирати методи, засоби їх досягнення.

Чому це відбувається досить прискорено в умовах діалогової взаємодії? Саме з інформації, яка міститься в запитаннях студента, викладач виявляє ступінь розвинутої необхідності умінь студен-

тів. Основна функція викладача – зменшити незнання, які виявляються у запитаннях студента. Діяльність викладача спрямована на роз'яснення студентові способу пошуку навчальної інформації та підтримку його запитальної активності.

Мотивом-збудником для студентів до активного опанування діалогічними вміннями є:

– розуміння й усвідомлення такої важливої суперечності, як невідповідність між реальними знаннями, вміннями студентів на даному етапі професійної підготовки і бажанням досягти вищого рівня професійної компетентності, щоб відповідати тим вимогам, які висуває сучасна освіта перед фахівцями;

– невинне бажання наблизитися до досконалої виконавської техніки, яка притаманна майстрам усного діалогічного слова, щоб активно впливати на почуття й думки слухачів;

– прагнення до саморозвитку, самореалізації свого творчого потенціалу.

Оволодіння теоретичними основами евристичного діалогу містить ряд послідовних кроків навчальної діяльності. Це – вивчення історії розвитку евристики, зокрема евристичного діалогу, зосередження уваги на сутності і змісті цих понять, на основних етапах їх розвитку. Майбутній фахівець оволодіває основними характеристиками евристичної діалогової взаємодії «студент – викладач», «студент – студент», «викладач – студент». Навчальний матеріал вивчається за допомогою таких методів і форм роботи, як лекція, евристична бесіда, самостійне опрацювання спеціальної наукової літератури, доповіді й повідомлення студентів з деяких теоретичних питань, розповідь, твір-роздум, «круглий стіл», диспут, співбесіда, індивідуальні та групові консультації. Для визначення рівня засвоєння студентами теоретичного матеріалу, їх освіченості можна провести інтерв'ювання, бесіди-опитування, анкетування.

Практичне освоєння загальнодіалогічних та спеціальних професійних умінь – запитальної діяльності, прогнозування, моделювання, конструювання освітніх продуктів, а також умінь діагностичного характеру передбачає практичне застосування теоретичних знань, розвиток практичних здібностей та умінь (конструювання, моделювання, комунікації, перцепції, рефлексії) під час навчання ставити різні евристичні запитання, відповідати на них. Здійснюється це на практичних і семінарських (лабораторних) заняттях, спецсемінарах, спецкурсах.

Змістовний аспект евристичного діалогу пов'язаний із запитальною діяльністю студента під час вивчення нового матеріалу,

що ґрунтується на проекції наукового пізнання на навчальний процес. Алгоритм є орієнтовною основою дій як викладача, так і студента (відповідно до теорії поетапного формування розумових дій П.Я. Гальперіна). В евристичному запитанні під час формування професійних творчих умінь міститься певне знання чи вміння студента. На «порожньому» місці, без взаємозв'язку з попереднім пізнавальним досвідом у студента запитання не виникнуть. Попереднє знання студента вже міститься в його запитанні. У ньому виявляється вихідна інформація, необхідна не лише для постановки запитання, але й для його вирішення. Це спрямовує пошук відповіді і визначає її характер.

Основні характеристики запитальної діяльності студентів у процесі створення ним важливих для педагогічної професії освітніх продуктів представлено у таблиці 1 та 2.

Під час застосування евристичного діалогу пріоритетним є стимулювання запитальної діяльності студента. Зовнішнє спонукання студентів задавати запитання викладачеві й іншим суб'єктам навчання є прерогативою дій викладача і входить в одне із завдань дидактичної моделі.

Таблиця 1

**Основні характеристики запитальної діяльності студентів
у процесі створення ним освітніх продуктів**

Етапи створення творчих продуктів	Загальні запитання
Мотиваційний етап (цей етап містить основні запитання викладача, які позитивно вплинуть на студента та зацікавлять його)	Які бувають види...?, Що вплинуло на вас під час обрання теми?, У чому ви вбачаєте доцільність...?, З якою метою...?
Операційний етап	Яка основна проблема?, У чому полягає суперечність...?, Яка основна думка поданого...?, Які завдання ви обирали при...?, Чому ваш продукт зорієнтовано на...?
Діагностичний етап	Який кінцевий результат вашої запропонованої проблеми?, Який діагностичний інструментарій ви...?, Які ви обрали якісні та кількісні показники...?, Як це може вплинути...?

Таблиця 2

Запитання до окремих видів освітніх продуктів

Освітній продукт	Запитання до творчих продуктів
<p>Розповідь – це невелике за обсягом і завершене за змістом образно-сюжетне повідомлення або оповідання вчителя, метою якого є формування мотивів активної пізнавальної діяльності, а також розвиток емоційно-образних здібностей учнів на основі безпосереднього сприйняття ними реальних фактів, образів, динамічних подій [7, с. 268].</p>	<p>Яка основна мета...?, Які завдання ви поставили перед...?, У чому ви вбачаєте незнання, а в чому знання...?, Чому саме такі завдання ви ...?, У чому буде виявлятися ваша інформативність?, Яка композиція та сюжет розповіді?, Якими основними чинниками ви будете користуватися під час виголошення розповіді?, Чому ви вважаєте, що розповідь містить найважливіші події з обраної теми?</p>
<p>Доповідь – це публічний виступ, у якому викладаються різні судження й позиції з обговорюваного питання [4, с. 174].</p>	<p>У чому ви вбачаєте основну думку вашої...?, Якими основними показниками ви користуєтеся під час виголошення своєї доповіді?, На що буде сконцентровано вашу увагу...?, Які висновки зробили при...?</p>
<p>Евристична бесіда – це спосіб взаємодій викладача та студентів (слухачів), що базується на постановці переважно вчителем і вирішення студентами проблемних запитань з метою набуття нових знань, умінь, розвитку творчих здібностей [4, с. 181].</p>	<p>У чому полягає суперечність обраної проблеми?, За яким планом ви вели евристичну бесіду?, Яке поле незнання ви обговорювали, щоб отримати знання з даної проблематики? Чому саме посилення цих науковців ви цитуєте чи обрали під час відповіді на запитання?</p>
<p>Колективна творча справа (КТС) – це і метод, і форма творчої діяльності. КТС наближає студентів і викладачів до гуманістичного середовища та справжньої творчої атмосфери вільної людини [4, с. 194].</p>	<p>Що і з якою метою проводимо?, Хто проводить?, Які ви обрали види творчої діяльності під час створення вашого продукту?, Яку аудиторію ви залучили до участі...?, Якими педагогічними методами користувалися?, У чому виявляється ваш артистизм?, Літературу яких років ви використовували під час написання доповіді?</p>

<p>Дискусія – (від лат. <i>Discussion</i> – дослідження, розгляд) – це метод публічного обговорення актуального, але спірного питання, проблеми з метою їх вирішення. Питання для дискусії повинно бути проблемним [4, с. 179].</p>	<p>Які суперечності виявлено...?, Якщо ці суперечності з'ясовано, чому постає інше питання...? За допомогою чого можна вирішити ці суперечності?</p>
<p>Диспут – (від лат. <i>Disputare</i> – розмірковувати, розбирати) – це публічне обговорення тієї чи іншої важливої для присутніх проблеми, яке зазвичай завчасно готується [4, с. 185].</p>	<p>Для чого...?, Яким чином...?, З якою метою...? Чим це можна обґрунтувати...?, Що ви зробите, якщо...?</p>
<p>Освітній проект – це система навчання, за якої студенти здобувають знання у процесі планування і виконання творчих завдань-проектів, що поступово ускладнюються [4, с. 186].</p>	<p>У чому ви вбачаєте актуальність вашої теми?, Обґрунтуйте її. Які ви обирали способи проектної діяльності?, Чому саме ці засоби та ресурси діяльності ви використали, обґрунтуйте на прикладах? Що б сталося, якщо б ви обрали інші засоби проектної діяльності, поміркуюте над цим? Які висновки ви можете зробити на заключному етапі вашого проекту?</p>

Формування професійно-творчих умінь за допомогою евристичної діалогової взаємодії дозволяє виділити пізнавальні запитання як важливий освітній продукт студента, що містить, окрім предметних знань, способи пізнання нового матеріалу.

Представлена модель формування професійно-творчих умінь майбутнього вчителя гуманітарних дисциплін у процесі евристичної діалогової взаємодії (див. рис. 1) безумовно трансформується відповідно до фаху майбутнього вчителя, специфіки факультету, уподобаннями викладача і студентів.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Створена й експериментально випробувана дидактична модель формування професійно-творчих умінь майбутніх учителів гуманітарних дисциплін довела свою теоретичну спроможність і практичну доцільність завдяки ґрунтуванню на методологічній концепції гуманістичної освіти, її діалогічній складовій, а також на перевірненій наукою і практикою технології евристичного навчання з її використанням

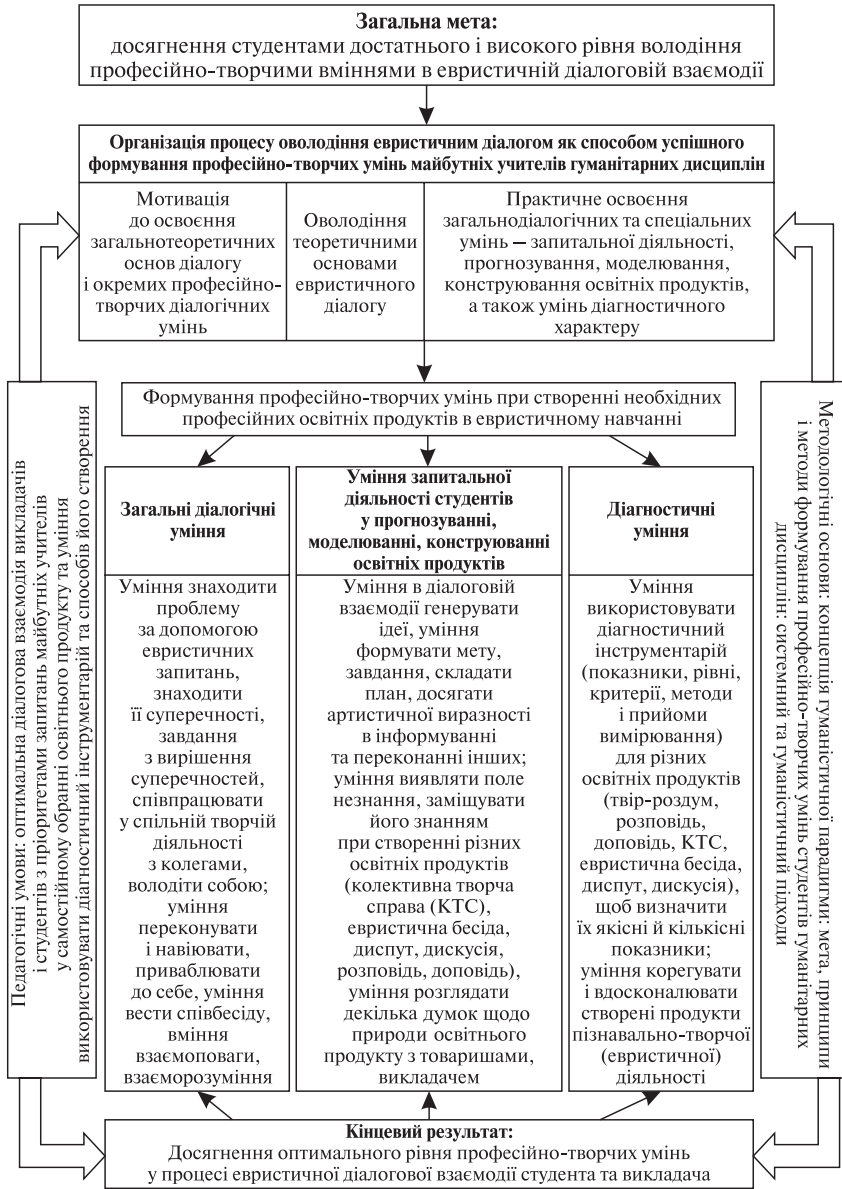

Рис. 1. Дидактична модель формування професійно-творчих умінь майбутнього вчителя гуманітарних дисциплін у процесі евристичної діалоговій взаємодії

потреб особистості у творчій самореалізації, діалоговій евристичній взаємодії, спрямованості на створення особистісно значимих освітніх продуктів.

Доведено, що творчий діалог як комунікативна взаємодія суб'єктів навчання стає основним засобом формування і вдосконалення необхідних професійних умінь майбутнього педагога.

У дослідженні здійснено інноваційний підхід до структури запитальної діяльності у навчанні та виявлено, що головну роль у такій діяльності відіграють уміння студента самостійно ставити перед собою, викладачем і своїми товаришами власні пізнавальні запитання, які стають важливим конструктивним матеріалом під час створення власних освітніх продуктів. Тому основну увагу у формуванні професійних умінь має бути сконцентровано саме на формуванні умінь студента запитувати, шукати відповідь на запитання, створювати серію запитань, щоб за їх допомогою виявляти сутнісні елементи незнаного і замінювати їх значимим знанням.

У подальшому планується довести сформовану ідею про те, що з оволодінням загальними та спеціальними діалогічними вміннями майбутній педагог створюватиме конкретні освітні продукти – основу своєї компетентності та самореалізації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Енциклопедія освіти. – С. 516.
2. Краевский В.В., Полонский В.М. Методология для педагога: теория и практика / В.В. Краевский, В.М. Полонский. – Волгоград: Перемена, 2001. – 324 с.
3. Кульневич С. От стратегии самоорганизации к тактике личностного воспитания. Известия Южного отделения РАО. – Вып. II: Личностно-ориентированное образование в контексте культуры. – Ростов-на-Дону: Изд-во РГПУ, 2000. – С. 13 – 24, С. 203 – 206.
4. Лазарев М.О. Основи педагогічної творчості: Навчальний посібник для педагогічних інститутів / М.О. Лазарев Суми: ВВП «Мрія» – ЛТД, 1995. – 212 с.
5. Морозов К.Е. Математическое моделирование в научном познании / К.Е. Морозов. – М.: Полит. Лит., 1969. – 83 с.
6. Паламарчук В.Ф. Як виростити інтелектуала?: Посібник для вчителів / В.Ф. Паламарчук. – К.: Знання, 1999. – 112 с.
7. Уварова А.М. Майстерність педагогічної розповіді // Педагогічні науки: Зб. наук. пр. – Суми: СумДПУ ім. А.С.Макаренка, 2001. – С. 268 – 274.
8. Хоружа Л.Л. Теоретичні засади формування етичної компетентності майбутніх учителів початкових класів: дис. д-ра пед. наук / Л.Л. Хоружа. – К., 2004. – 365 с.